

Molnár Szabolcs

„ÁLARCA MÉLYÉN BÚS HALÁL ROHAN”*

Kurtág György és egy József Attila-i szerepjáték

ÖSSZEFOGLALÁS

József Attila korai, *Csend* című szonettjében (1922) olyan költői képek és egzisztenciális kérdések tűnnek fel, melyek nemcsak a költő kései verseit vetítik előre, de ismerősek lehetnek Kurtág György több kompozíciójából is. A gyávaság, a halál mindent átítató jelenléte, a bizonytalanság mint a létezés alapélménye, az önmegsemmisítésre vonatkozó fantáziaképek Kurtág műveiben is gyakran megjelennek. A költő és a zeneszerző lelki rokonságának gondolata különösen erőteljes a szopránhangra írt *József Attila – Töredékek*ben (1982). Túl azon, hogy lehetséges-e a ciklust szerepjátékként értelmezni, a tanulmány a kompozíció művelődéstörténeti, valamint a József Attila-i életmű recepciótörténeti kontextusának felvázolására is vállalkozik, megkülönböztetett tekintettel Kurtág ifjúkori eszmélésének időszakára, a költő dél-erdélyi fogadtatására az 1930–1940-es években.

Kulcsszavak: versadaptáció, József Attila, változatok, Kurtág György, korstílus, töredékesség

Címek, változatok

Kroó György megfogalmazását idézve Kurtág György szopránhangra írt szólódarabja, a *József Attila – Töredékek* zeneszerző és költő „legbensőbb húrokat megpendítő találkozás[a]”.¹ A kompozíciót 1982. október 27-én a Zeneakadémián Csengery Adrienne mutatta be. A ciklust ezen az estén kétszer énekelte el, a két elhangzás között Kurtág Márta és Kurtág György a *Játékok* sorozatból játszott tételeket, a „szellemes és poétikus miniatűrök megnyugtató, feloldó középprésnek bizonyultak”.² Néhány évvel később az énekesnővel készült interjúban Balázs István ezt a sajátos koncertformát, illetve műsorszerkezetet *happeningként* határozta meg.³ A ciklus egyes darabjai másodjára hol kisebb módosításokkal, hol radikálisan megváltoztatva hangzottak el, erre a körülményre reflektálva vetette

* A Kurtág György 100. születésnapja alkalmából a Budapest Music Center könyvtárában 2026. február 21-én megrendezett *Kurtág-perspektívák* című konferencián tartott előadás átdolgozott változata.

1 Kroó György: „Egyetlen énekhangra”, *Élet és Irodalom* XXVI/49. (1982. december. 3.), 13.

2 Sz. Farkas Márta: „Budapest hangversenytermeiben”, *Magyar Nemzet* XXXVIII/236. (1982. október. 31.), i8.

3 Balázs István: „Egy zeneszerző képmása – ahogyan egy énekesnő látja. Beszélgetés Kurtág Györgyről Csengery Adrienne-nel”, *Mozgó Világ* 12/2. (1986. február), 119–125., ide: 122.

fel Kovács Sándor, hogy a kompozíciónak nincs kottában rögzített definitív műalakja, és szerint – „a struktúr-analízisek csúfjára” – teljesen mindegy, hogy melyik változat hangzik el éppen, a dalciklus egyként remekműnek tűnik. A kompozíciót „kétféleképp halljuk, másodjára néhány tétel szerzői és előadói változataival. Egyenértékű változatokkal. Mitől egyaránt jók ezek – talán ez az a kérdés, amely közelebb vihet az alkotás igazi, lényegi titkaihoz. Ha zeneszerző lennék, mindenestre erre a kérdésre keresném a feleletet”.⁴ Kroó György is a ciklus fontos tulajdonságának tartotta, hogy

[...] a legtöbb esetben művariánsokat nyújt művek helyett. Azaz vagylagosan, ossziaként, az alapváltozat alá írt variánslehetőségeket, de nem egyszer két különböző módon megkomponált versmegzenésítést (például a *Szólj hát* vagy a *Tizenöt éve* esetében) vagy díszített és sima, ékesített és egyszerű verziók alternatíváját kínálja, ami persze a hangulatra is kihat; sőt, olyan dal is van, amely négy alapelem négyféle kombinációjának lehetőségét adja az előadó kezébe. Ehhez járulnak még a kifejezésbeli változatok, amelyeknek szélsőséges lehetőségeit példázhatja a *Sokan voltak és körülvettek* töredék megzenésítése: a pointe jellegű „ami nincs” zárószavakat az egyik esetben „hápogva, kegyetlenül”, a másikban „dolce, ironico” karakterrel kell előadni.⁵

Az Országos Filharmónia rendezésében megvalósuló koncerten Kurtág József *Attila-ciklusának* címe eltért a mű 1984-ben megjelent kottájában rögzített változattól. Az ősbemutató műsorlapján a cím így jelent meg:

KURTÁG GYÖRGY: TÖREDÉKEK, op. 20. – József Attila verseire

Az egykori kritikusok sokféle módon igyekeztek e sajátos címalakot a recenzió mondatai közé illeszteni. Raics Istvánnál „József Attila-versekből összeállított Töredékek című, 20-as opusszámú dalciklus” szerepelt.⁶ Sz. Farkas Márta következetesen egy rövidebb címalakot használt: *Töredékek*.⁷ Kovács Sándor némileg átalakította a címben szereplő kifejezések sorrendjét: „op. 20-as jelzésű, József Attila sorokra írt *Töredékek*”.⁸ Kroó György a kompozíciót részben hasonló módon nevezte meg: „Kurtág György József Attila verseire komponált *Töredékek* című dalciklusa”, de használta a rövidebb – *Töredékek* – címalakot is.⁹

Amikor 1986 április 18-án Csengery Adrienne ismét előadta a darabot – az alternatív változatokat ekkor már nem énekelte –, az „Hommage a Cathy Berberian” című est műsorlapján (1. fakszimile) a cím a ma ismert formában jelent meg:

JÓZSEF ATTILA – Töredékek¹⁰

4 Kovács Sándor: „Korunk zenéje ’82”, *Muzsika* 26/1. (1983. január), 19–26., ide: 23.

5 Kroó: *Egyetlen énekhangra*

6 Raics István: „Korunk zenéje”, *Népszava* 110/260. (1982. november. 5.), 6.

7 Sz. Farkas: *Budapest hangversenytermeiben*,

8 Kovács: *Korunk zenéje* ’82, 22.

9 Kroó: *Egyetlen énekhangra*

10 Műsorfüzet – Országos Filharmónia, 1986. március 26. – április 6., 44. A kompozíció kottája 1984-ben jelent meg (Budapest: Editio Musica Budapest, Z. 12 304), a címlapon szereplő címalakot te- →

Az egykori műsorfüzet tipográfiája tulajdonképpen azt sugallja, hogy a mű címe azonos a költő nevével.¹¹ Ugyanakkor a *Műsorfüzet* következő, már műismertetéseket tartalmazó kiadványa a darab címeként még az 1982-es változatot is közli.¹²

ZENAKADÉMIA NAGYTEREM április 18 péntek este ½ 8 óra	CSENGERY ADRIENNE daleszte Évszázadok muzsikája 8. „HOMMAGE A CATHY BERBERIAN” Közreműködik: A KECSKÉS EGYÜTTES COLLEGIUM MUSICUM (Stadler Vilmos, Kakuk Balázs, Szilvássy Gyöngyvér) BUDAPESTI KAMARAEGYÜTTES Vezényel: MIHÁLY ANDRÁS KÁDÁR KATA BALLADÁJA ÓMAGYAR MÁRIA-SIRALOM CARMINA BURANA — részletek MONTEVERDI: SCHERZI MUSICALI — részletek PURCELL: THE BLESSED VIRGIN'S EXPOSTULATION — szólókantáta BERIO: NÉPDALOK KURTÁG GYÖRGY: JÓZSEF ATTILA — Törödékek
---	---

1. fakszimile. *Műsorfüzet* – Országos Filharmónia

József Attila verstörödékei és az új magyar zene

Kroó György úgy tudta, hogy a *József Attila – Törödékek* a zeneszerző „József Attilához való viszonyának első, alkotásban megnyilvánuló dokumentuma”, és mily „jellemző Kurtág műhelyére és műfajaira is, hogy éppen a *Törödékek* hídja feszült ki először a költő és a muzsikos világa között!”¹³ Kroó nem ismerhette még a zeneszerző 1949–1950-ben írt, Kurtág Mártának dedikált „szerelmi üzenetét”, a József Attila-szövegre írt *Klárisok* című vegyeskari művet, mely 1986-os nyilvános előadása után 1995-ben jelent meg nyomtatásban. Persze a költő és a zeneszerző alkotói horizontjának összekapcsolódását Kroó nemcsak „jellemzőnek”, hanem bizonyos értelemben késeinek is minősíthette volna, hiszen József Attila költészete és személye hosszú évtizedekre visszanyúlóan inspirálta a modern magyar

kinthetjük a darab „hivatalos” címének: *József Attila – Törödékek*. Ugyanakkor a K. M. hangjegy kényvetkéje (Z. 15 300, Budapest: Editio Musica Budapest, 2026.) előszavában nem ez a „hivatalos” címforma, hanem a tömörebb alak (*József Attila-törödékek*) olvasható. [

11 E sajátos, a megzenésítés tényét homályban tartó, a szöveg szerzőjét előtérbe, a zeneszerzőt háttérbe helyező címadás Kurtág gyakorlatában nem ritka, például: *Bornemisza Péter mondásai* (Op. 7), *Kafka-Fragmente* (Op. 24), *Négy Ahmatova-költemény* (Op. 41).

12 *Műsorfüzet* – Országos Filharmónia, 1986. április 7. – április 20., 48–49.

13 Kroó: *Egyetlen énekhangra*

zeneszerzést. Farkas Zoltán a költő születésének centenáriumi évében, 2005-ben igyekezett felmérni József Attila és a magyar zene kapcsolatát.¹⁴ A tanulmány függelékében – nem a teljességre törekedve – Veress Sándortól Ligeti Györgyig, Láng Istvántól Orbán Györgyig Farkas Zoltán több mint húsz zeneszerző 37 művét sorolta fel. Ebben a listában a legkorábbi Ottó Ferenc 1933–1936-ban írt zongorakíséretes *Három dala*, a legkésőbbi pedig Kurtág György kompozíciója 1982-ből. Figyelemre méltó, hogy a húsz zeneszerző közül négy – Eötvös Péter 1963-ban, Kadosa Pál 1964-ben, Kocsár Miklós 1969-ben, Szokolay Sándor 1977–1979-ben – József Attila töredékeiből is választott szöveget, Eötvös, Kadosa és Szokolay olyan töredékeket is, melyeket később Kurtág György is felvett a ciklusba, Szokolay Sándor művében például hat ilyen töredék is megtalálható.¹⁵

Kadosa Pál József Attila költeményeire komponált dalcsockrának egyes dalai önmagukban, illetve tetszés szerint párosítva is előadhatók, és természetesen a hét dalt ciklusként is meg lehet szólaltatni. A sorozatból 1965-ben stúdiófelvétel készült, és sugározta a Magyar Rádió. A koncerttermi bemutatóra 1966-ban egy szerzői est adott apropót, a művet Sziklay Erika és Szűcs Lóránt adta elő. „Instrumentális énekszólama nem sokat törődik az emberi hang fiziológiai sajátosságaival” – jegyezte meg ekkor Breuer János. „Meglehet persze, hogy szándékosan, hogy a megszólaltatás problematikájának feszültsége is emelje a zene belső feszültségét.”¹⁶ A darab felvétele ugyanebben az időben (1967-ben) hanglemezen is megjelent. 1980 tavaszán – a Kurtág-kompozíció ősbemutatója előtt két és fél évvel – a Magyar Rádió József Attila verseinek megzenésítéseiből állított össze egy hosszabb ciklust, a sorozatot Kadosa Pál művével indították. Breuer János erről az előadásról is írt:

Kadosa ama kevés muzsikusaink egyike, akiket még baráti szálak fűztek József Attilához. A dalciklus persze nem új, de oly ritkán hallható, hogy felfedezésszámba ment. Megrendítőek e dalok kifejezésük végtelen árnyaltságában, drámai erejükben, pokoljáró energiáikban. Sziklay Erika és Szűcs Lóránt végtelenül árnyalt előadásában vers és dallam együttes hatása valósággal megsokszorozódott.¹⁷

Kadosa zongorakíséretes József Attila-ciklusa felfedezésre érdemes mű, hangszeres közjátékai, dalzáró epilógusai és az énekszólamot uraló expresszív-izgatott hangvétel a *Bornemisza Péter mondásai* felé mutatnak.

Szokolay Sándor a Kórusok Országos Tanácsának Lapja, a KÓTA szerkesztőségének felkérésre elemezte Petőfi verssoraira írt két kórusát:

Az elmúlt években költőink töredékeire, rövid verseire megkülönböztetett módon figyelttem. Talán a rövid versek jobban engedik a zenei öntörvényességet, nem szabnak

14 Farkas Zoltán: „A töredék mint egész. József Attila és a magyar zene Bartók Bélától Kurtág Györgyig”, *Literatúra* XXXI. 2005/4., 425–446.

15 Eötvös Péter: *József Attila-dalok* (Az idő futva terem, mint a bab). Kadosa Pál: *Hét dal József Attila verseire*, Op. 60 (Irgalom, édesanyám). A mű kottája 1965-ben jelent meg (Zeneműkiadó vállalat, Z 4677). Szokolay Sándor: *Tíz József Attila-töredék vegyeskarra* (Költő szerelme szalmaláng; Nincs közöm senkihez; Sokan voltak és körülvettek; Kásásodik a víz; Nem! Nem! kellene kiáltoznom; Én ámulok, hogy elmúlok). A mű kottája 1981-ben jelent meg (Budapest: Editio Musica, Budapest).

16 Breuer János: „Kadosa Pál szerzői estje”, *Muzsika* 9/8. (1966. augusztus), 27.

17 Uő: „Zenei krónika”, *Népszabadság*, 38/77. (1980. április 1.), 7.

29

Sz I:
Sz II:

30 *mf* he- he- he- he he- he he! *f* He- he he- he- he- he- he

Ms *mf* he- he- he- he he- he he! *f* He- he he- he- he- he- he

A *mf* he- he- he- he he- he he! *f* He- he he- he- he- he- he

T *mf* he- he he- he he- he he! *f* He- he he- he- he- he- he

Br *mf* he- he he- he he- he he! *f* He- he he- he- he- he- he

B *mf* he- he- he- he he- he he! *f* He- he he- he- he- he- he

32 *ff* he- he- he he! *sub. mp* A- mi nines! *p* Nincs!

Ms *ff* he- he- he he! *sub. mp* A- mi nines! *p* Nincs!

A *ff* he- he- he he! *sub. mp* A- mi nines! *p* Nincs!

T *ff* he- he- he he! *sub. mp* A- mi nines! *p* Nincs!

Br *ff* he- he- he he! *sub. mp* A- mi nines! *p* Nincs!

B *ff* he- he- he he! *sub. mp* A- mi nines! *p* Nincs!

* hangmagasság nélkül, sutto-gva Z. 8897 *attacca*

Bp. 1978. febr. 5.

1. kotta. Szokolay Sándor: Tíz József Attila töredék, No. 5 – Sokan voltak és körülvettek...

(© Copyright by Universal Music Publishing Editio Musica Budapest)

szigorúbb határt, nincs a „végigszavalás kényszere”, terjedelmük is módot ad az érzések és gondolatok oldottabb, teljesebb kibontására. Épp e két Petőfi-kórus nyomán írtam Weöres Sándor egysoros verseire *Aforizmák* című ciklusomat, melyet a *Tíz József Attila töredék* követett.¹⁸

A *Tíz József Attila töredék* 1977 és 1979 között keletkezett, a szerző addigi leghosszabb a cappella kórusciklusa volt, melyet Baross Gábornak és az ELTE Bartók-kórusának dedikált. A kompozíció hanglemmezfelvétele 1982-ben jelent meg, de már előbb elhangzott a Magyar Rádióban, és koncerten 1981 márciusában, Szokolay Sándor 50. születésnapjához közeledve mutatták be. Bár a megzenésítés módja nagyon eltérő – Szokolay dús, polifonikusan gazdag kórusanyagokat társít a verssorokhoz, Kurtág egyetlen szólamban gondolkodik –, az expresszivitás eszközei, a kimondott-kiénekelte szavakban rejlő hangzásenergia kiaknázása, a versmondat tagolására alapozott zenei formálás (például a *Kásásodik a víz – ki-alakul a jég – és bűneim – halállá állnak össze négyrészességében*) vagy a *madrigalesque*-illusztrativitás tekintetében a két szerző hasonló utakon jár, igazolva egyfajta modern zenei köznyelv jelenlétét.¹⁹ Az azonos szövegre írt tételek összehasonlító elemzése további strukturális hasonlóságokra is rámutathatna, ezúttal azonban csak egyetlen példa illusztrálja a két zeneszerző szemléletbeli rokonságát. A *Sokan voltak és körülvettek* „nevetése” Szokolayból (1. kotta) és Kurtágból is hasonló zenei gesztust hív elő (2. kotta a 213. oldalon).

A töredék hatásenergiája

Jelen tanulmány nem térhet ki arra, hogy az 1980-as évek elejére József Attila költészetének recepciója mennyiben módosult az 1950-es évek, majd az 1960-as és 1970-es évekhez képest, hogy miként halványult el például a proletárköltő toposza. Zenei vonatkozásai miatt ugyanakkor érdemes feleleveníteni, hogy a József Attila-recepció módosulásában fontos szerepet játszott Hankiss Elemér korszakos tanulmánya, melyben Hankiss a költői személyiségtől és a korszakjellemzőktől leváló, kizárólag a szövegre koncentrálni elemzői szemléletét éppen József Attila költészetén demonstrálta.

Vannak kutatók, akik szerint nemcsak egy-egy versrészletnek, de a vers egészének az értéke is attól függ, hogy benne egy szóra átlagosan hány hatás-impulzus esik. A vers „hatás-energiájának” képlete ezek szerint így fest: Hatás = a hatás-impulzusok száma osztva a vers szavainak a számával.²⁰

18 Szokolay Sándor: „Két Petőfi-kórus”, *KÓTA* IX. 1979/1., 4-6., ide: 4.

19 Az 1970–1980-as évek kortárs magyar zenéjének közös „nyelvét” Dargay Marcell hárfára, cimbalomra, klarinétára és csellóra készített átíratra a gyakorlatban is igazolta. A Kurtág György (*Játékok*), Soproni József (*Jegyzetlapok*) és Durkó Zsolt (*A gömb története*) 23 rövid zongoradarabjából szőtt szvitszerű átíratban az egyes tételek a stílári törés érzete nélkül követik egymást. A 2021. március 24-én elhangzott bemutató tételsorrendje: <https://info.bmc.hu/programok/bach-durko-kurtag-soproni-dargay-marcell-atirataiban> (utolsó megtekintés 2026. április 4.).

20 Hankiss Elemér: „József Attila komplex képei. (Mérhető-e a vers hatásának intenzitása?). Kísérletek az irodalmi hatás intenzitásának mérésére”, *Kritika* 4/10., (1966. október), 11–22., ide: 11.

A lehetséges hatásimpulzusokkal kapcsolatban Hankiss úgy fogalmazott, hogy az erre vonatkozó „hipotézisek természetesen igen vitatható értékűek. Elsősorban azért, mert csaknem kizárólag a formai elemeket, a rímet, az alliterációt, a fonetikai effektusokat, a metaforákat, ritmikai elemeket veszik számba, s a vers tartalmi, gondolati, érzelmi hatáselemeit figyelmen kívül hagyják”.²¹ A hatásimpulzusok között tehát számos, a vers zeneiségére vonatkozó elemet vehetünk számba, mint amilyen a ritmika, az alliteráció vagy a fonetikai effektusok. Az ilyen elemeket a megzenésítés értelemszerűen felerősítheti, illetve igen sokféle módon társíthat további hatásimpulzusokat az impulzusokban szegényesebb szövegelemekhez. Szokolay éppen erre utalt, amikor a rövid szövegben, illetve a töredékes szövegben rejlő zenei lehetőségekről beszélt, hiszen miközben a hatásimpulzusok számát a zeneszerző tetszése szerint növelheti, a versben lévő szavak száma kevés marad. Mindezt tökéletesen reprezentálja a Szokolay-kórusok már-már burjánzóan gazdag és komplex letétje. Mivel Kurtág egyetlen szólamban gondolkodott, a „hatás-energiát” azzal növelte, hogy ugyanahhoz a verselemhez az egyes variánsokban különböző fonetikai értékű elemeket társított. Kroó is kiemelte, hogy „a Sókán voltak és körülvettek...” kezdetű töredék megzenésítésének két változatában minden egyes szóra másféle fonetikai effektus került, az utolsó három szótagot pedig – „ami nincs” – Kurtág elképzelhetőnek tartotta „hápogva és kegyetlenül”, illetve „dolce és ironico” is (2. kotta) előadni.

A 8. („Nyárfák közt...”) és a 10. („Tizenöt éve...”) dal két változatban jelent meg a kottában. A „Nyárfák közt...” szövegre egy kvázi díszített és egy törzshangokra redukált verzió készült, és ugyanígy a „Tizenöt éve...” kezdetű szövegre is Kurtág két változatot („a” és „b”) dolgozott ki, illetve a második változat (b) zárlatához még egy további *ossia* is tartozik, így a vers szó szerinti tárgyához vagy témájához, azaz a „holdvilágos égre” a zeneszerző összesen három zárlatot komponált. A dal teljes szövege így hangzik: „Tizenöt éve írok költeményt / és most, amikor költő lennék végre, / csak állok itt a vasgyár szegletén / s nincsen szavam a holdvilágos égre.” Kurtágnak viszont három motívuma (szava) is van az „ég” zenei megjelenítésére, a három motívum (h-aisz, c-h és aisz-a) enharmonikus átírásban a B-A-C-H kromatikus forgómotívum kivágatai. (3. kotta a 214. oldalon)

Bár Hankiss Elemér tanulmánya óriási visszhangot keltett, ám az általa javasolt verselemzési módszer, illetve stratégia mégsem szorította háttérbe a József Attila személyiségére, sorsára fókuszáló értelmezéseket. Továbbra is érdekes maradt minden, ami a költő lelki küzdelmeit tartotta a figyelem fókuszában. Igen beszédes, hogy a „Szabad-ötletek jegyzéke” már régóta hozzáférhető szakaszai az 1960–1970-es években a versekkel egyenértékű szöveggé váltak, olyan szöveggé, mely akár az amatőr versmondók repertoárján, például 1972-ben, a korban igen népszerű *Ki mit tud* programjában is megjelenhetett, muníciót szolgáltatva egy rövid sajtópolémiahoz.²² Gyertyán Ervin például így írt:

²¹ Uott.

²² A *Szabad-ötletek jegyzéke két ülésben* egyfajta pszichoanalitikus napló, melyet József Attila 1936 májusában – feltehetőleg öngyógyító szándékkal – a szürrealisták által is használt, nem kontrollált, auto-

Prestissimo, parlato, soffocato
 [kifulladás, izgatott suttogás]

So-kan vol-tak és kö-rül-vet-tek, ál-mom-ban én-gem ki-me-vet-tek:

» He-he, he-he-he, he-he, he-he-he-he, he, he-he, *piu mosso*
 hát *ossz: x x!*
 hát

en-nél vá-na kíncs, *[fontoskodva]*
 vá-na

e[hehe]m-m[ehe]l vá-na kihihihi]ncs, vá-na

[.....] *[hápopgya-
p kezdetlenül]*
 kíncs, a-mi *metto*
 mincs! "

dolce, ironico
 hi[hihihihi]ncs, *lento*
 a-mi mincs? "

molto

2. kotta. Kurtág György: József Attila – Töredékek, No. 2 – Sokan voltak és körülvettek...
 (© Copyright by Universal Music Publishing Editio Musica Budapest)

„Következik Kiss Katalin. A Szabad ötletek jegyzéke két ülésben című József Attila-verset mondja el” – így konferálta be Megyeri Károly műsorvezető, a Ki mit tud vasárnap esti középdyöntőjében az egyik versenyzőt. A szavaló kislány (aki egyébként valóban átélten tolmácsolta a szöveget) szintén a hagyományos verskezdéssel (Szabad ötletek... írta József Attila) indította produkcióját, amit a zsűri is versnek fogott fel, olyannyira, hogy egyik elemzője József Attila ironiájáról is szót ejtett.

Sajnálatos módon nem akadt senki, aki felvilágosította volna a közönséget, hogy ilyen József Attila-vers – nincs.²³

matikus írással rögzített. Néhány részletét Németh Andor már 1938-ban publikálta, illetve a napló részletei megjelentek a költő összegyűjtött írásait közreadó kötetekben. A teljes szöveg Stoll Béla jegyzeteivel és tanulmányával az Atlantisz Kiadónál jelent meg 2000-ben.

23 Gyertyán Ervin: „Egy új József Attila-vers?”, *Élet és Irodalom* XVI/27., (1972. július 1.), 9.

Freddo, parlato, sonore

a) *mf*

Tizenöt éve írok költeményt – és most, amikor költő lennék végre, csak

poco inf. *sub. p* *sub. S, dolce* *sub. PPP*

állok itt a vasgyár megletem s minsen savam a holdvilágos ég-re.

Freddo, parlato, sonore

b) *mf*

Tizenöt éve írok költeményt – és most, amikor költő lennék vég-re, csak

poco inf. *sub. p* *sub. S, dolce* *sub. PPP*

állok itt a vasgyár megletem s minsen savam a holdvilágos ég-re.

ossia:

3. kotta. Kurtág György: József Attila – Töredékek, No. 10 – Tizenöt éve...

(© Copyright by Universal Music Publishing Editio Musica Budapest)

A „Szabad-ötletek jegyzéke” körüli megélénkülő figyelem miatt szólalt meg a Londonban élő pszichiáter, Gyömrői Edit, hogy világossá tegye: nem igaz, hogy József Attila az ő javaslatára kezdte el írni.²⁴

A töredék mint üzenet

Miként fentebb láthattuk, a József Attila – Töredékek jellegzetes címadása homályban tartja a megzenésítés tényét, illetve zárójelbe teszi a zeneszerző személyét. A kiadott kotta is ezt az érzetet erősíti: a kiadvány legelején – néhány kivételtől

²⁴ Vezér Erzsébet: „Gyermekké tettél. Londoni beszélgetés József Attila analitikus orvosával”, *Élet és Irodalom* XV/29. (1971. július 17.), 7.

eltekintve – a szövegeket József Attila kézírásában vagy eredeti gépiratában olvashatjuk, ami úgyszintén a költőre és nem a zeneszerzőre irányítja a kottát tanulmányozó figyelmét. Rainer Nonnenmann Kurtág György Ahmatova-versekre írt ciklusáról írt tanulmányában hivatkozott egy, a szerzővel lefolytatott telefonbeszélgetésre. Az itt elmondottakat néhány későbbi elemző is átvette. „Én magam vagyok Bovaryné, Bornemisza, Truszova vagy Kafka, vagy, vagy... Ez egy sokszoros skizofrénia”.²⁵

Wilhelm András idézi Kurtágot ekként: „a TÖREDÉKEK-kel valahogy olyasmit akartam, hogy létezzen valami, amit odateszek, mint egy röpiratot: ha akarom, szét tudom osztani.”²⁶ Ha Kurtág kézzel sokszorosított, szétosztható röpiratra gondolt (talán a fakszimilét közlő kottalapok is erre utalnak), vajon ez nem azt jelenti-e, hogy mindegyik lapjának ugyanaz a tartalma? József Attila? Vagy a József Attila maszkja alatt rejtőzködő személy – miként Schumann *Karneváljában* Pierrot, Arlequin, Eusebius, Florestan, Chopin vagy Paganini portréja mögött a komponista –, maga a zeneszerző, Kurtág György?

Egy erdélyi fiatalember találkozása József Attilával

Kurtág György 11 éves volt József Attila halálakor, 1937-ben, a tragikus eseményről a dél-erdélyi magyar nyelvű sajtó bőséggel beszámolt. Az *Aradi Közlöny* vasárnapi száma hangzatos szalagcímmel közölte a hírt: „A vonat elé vetette magát József Attila, a neves magyar költő. Lelki betegsége kergette öngyilkosságba a fiatal író”.²⁷ Nem kevésbé figyelemfelkeltő a *Brassói Lapok* másnapi híradásának a címe: „József Attila a vonat elé vetette magát, amely testét darabokra tépte. A 33 éves nagy magyar költő idegei felmondták a szolgálatot”.²⁸ A *Brassói Lapok* a hír mellett személyes hangvételi nekrológot is közölt, az „Egy mai magyar a vonat kerekei között” című írás szerzője Gábor István.²⁹ A halálhírt december 7-én a következő cím alatt közölte a *Temesvári Hírlap*: „Vonat elé vetette magát József Attila, az új magyar költőnemzedék legnagyobb tehetsége”.³⁰ Maga Temesvár „érdemleges szerepet töltött be József Attila romániai népszerűsítésében” – írta a romániai magyar újságírás jelentős alakja, az irodalomkritikus és szerkesztő, Kovács János.³¹

25 „Hier steigert sich seine Anverwandlung einer Sprache bis zur Selbstidentifikation mit Autoren und literarischen Figuren: [A nyelvvel való fokozott azonosulás Kurtág esetében az írókkal és az irodalmi hősökkel való azonosulássá válik.] Ich selbst bin Bovary, Bornemisza, Troussowa oder Kafka, oder, oder ... Es ist eine vielfache Schizophrenie.“ Rainer Nonnenmann: „Musicus Poeticus. György Kurtags Liederzyklus auf Gedichte von Anna Achmatova”, *Neue Zeitschrift für Musik*, 172/2. (March 2011), 30–35, ide: 31.

26 Wilhelm András: „Mindennapi”, *Holmi* 18/6. (2006. június), 726–731., ide: 730–731.

27 *Aradi Közlöny*, 52/274. (1937. december 5.), 20.

28 *Brassói Lapok*, 43/267. (1937. december 6.), 2.

29 g. i. [Gábor István]: „Egy 'mai magyar' a mozdony kerekei alatt”, uott.

30 *Temesvári Hírlap*, 35/277. (1937. december 7.), 4.

31 Kovács János: „József Attila nyomában. Temesvári adalékok”, *Élet és Irodalom* 30/18. (1986. május 2.), 6.; uő: „A legendák kapujában. A romániai magyar sajtó József Attila haláláról”, *Igaz Szó* (Marosvásárhely) 35/10. (1987. október), 337–351.

Számos mozzanat fűződik ehhez a városhoz, melynek irodalmi élete mindig külön szint jelentett, szellemi világa rendszerint gazdagabb volt, mint ahogyan az elképzelhető a vidékiséggel küszködő erdélyi irodalom „vidékéről”.

[...] A költő versköteteivel a Korunk, a Független Újság és a Brassói Lapok foglalkoztak, és ugyanezek a kiadványok méltatták József Attila szerkesztői munkásságát, az Ignotus Pállal közösen alapított Szép Szót.

[...] nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a romániai sajtóban Temesváron írták le első ízben a fiatal költő nevét, amikor a Franyó Zoltán szerkesztette Esti Lloyd 1924-ben, rokonszenvét nyíltan kimutatva, beszámolt a költő sajtópöréről.³²

Az első híradások után egy héttel, december 12-én Molnár Tibor írt személyes hangvételi nekrológot a *Brassói Lapok* számára.³³ Ebben az írásában Molnár felidézte egy másfél évvel korábbi, budapesti találkozását a költővel, az erről szóló cikke pedig profetikusnak bizonyult: Molnár a tragikus sorsú román íróhoz, Panait Istratihoz hasonlította József Attilát.³⁴ A búcsúztatók legkülönösebbike ugyanakkor Markovits Rodion szarkasztikus-keserű írása.

Egyszer [...] adtak József Attilának ezer pengőt [*Baumgarten jutalom*]. Ezt is kár volt adni. Nincs kizárva, hogy ezidén megint kapott volna. Talán már készültek is rá. Szerencsére, ezt a csapást nem érte meg az irodalom. Ezer pengő ugyan sok pénz, egy éhező költőnek egészen csinos gyorssegély, de a költő kiheverte. [...] Senki nem vonta meg tőle a termő szegénységet.

Csakis így kaphattuk meg azt a szabályos költőt, aki, mint a sorsharag tételes törvényei előírják, tökéletes maradhatott a maga nemében, a maga költői nemében, így kaphattunk ismét egy „vonat kerekei által összezúzott nagy dalnok”-ot és benne azt a zárt vonalú fogalmat, amit tehetséges magyar költő, költőzszeni néven ismerünk, szeretünk és tisztelünk.³⁵

Nem biztos, hogy a kiskamasz Kurtág olvasta Markovits cikkét, néhány évvel később viszont, ifjú zongoristaként – immár Temesváron – több ízben is találkozott a népszerű íróval, különleges személyisége, valamint irodalom- és életszemlélete hathatott művészi kibontakozására. 1945 szeptemberében egy vegyes összeállítású műsorban Kurtág Bartók Béla *Román táncait*, valamint Liszt Ferenc *Erdőzsongás* című zongoraművét játszotta, az esemény házigazdája Markovits Rodion volt.³⁶ 1946 februárjában ugyancsak Temesváron a *Szabad Szó* kultúrestjén – a korabeli beszámoló szerint – „Kurtág György, a nagytehetségű fiatal zongoraművész Liszt: 'Szent Ferenc a vizek fölött' című művét játszotta el misztikus szépségében, az igaz liszti tolmácsolás minden káprázatával”.³⁷ Ezen az esten is Markovits

32 Uő: József Attila nyomában. *Temesvári adalékok*.

33 Molnár Tibor: „Hogyan élt és hogyan halt meg az Ady Endre óta legnagyobb magyar költő: József Attila”, *Brassói Lapok* 43/266. (1937. december 12.), 15.

34 Uő: „Beszélgetés a magyar Panait Istratival. József Attila három pohár sör mellett egy különös életről, különös lélekről beszél. A perifériák költője a nagyváros szikrázó fényei között”, *Brassói Lapok* 42/153. (1936. július. 5.), 4.

35 Markovits Rodion: „A szabályos költő”, *Temesvári Hírlap* 35/287., (1937. december 19.), 13.

36 [Szerző nélk.]: „Nagyszabású kulturdélutánt rendez szombaton a M. N. Sz. a temesvári közművelődési palotában”, *Szabad Szó* (Temesvár) 2/213. (1945. szeptember 27.) 4.

37 [Szerző nélk.]: „A Szabad Szó műsoros estje a MNSz székház-alapja javára”, *Szabad Szó* (Temesvár) 3/34. 32. (1946. február 11.), 2.

Rodion konferált. Még ebben az évben, 1946-ban a Bánsági Magyar Írók szervezete *A szabadság magyar költői* címmel szervezett emlékműsort, melyen Markovits Rodion, Anavi Ádám, Kulcsár Sándor és Szimonisz Henrik Batsányi János, Petőfi Sándor, Ady Endre és József Attila emlékét elevenítették fel. A műsorban zongorakísérőként fellépett Kurtág György is.³⁸ Egy hosszabb beszámolóból kiderül:

Az írói délután kitűnő vendége *Bojinca-Kulcsár Juliska* Petőfi Sándornak Antalffy [Antalffy Zsiross Dezső] által megzenésített „Reszket a bokor” című költeményét énekelte elragadó bájjal, ragyogással, majd később Petőfi-Káldy Gyula: „Hull a levél a virágról” című költeményét hallhattuk teljes szépségében. A közönség szűnni nem akaró tapsviharral ünnepelte a nagyszerű művésznőt, akit Kurtág György kísért zongorán, finomsággal.³⁹

A Diurnus néven ismert és népszerű publicista, Bodor Pál a Temesváron magyar irodalmat és filozófiát tanító százéves Anavi Ádámot köszöntve így írt:

Járt nálunk, a Stefánia út (Domnița Balașa, Grivita Roșie stb.) 4 alatt, majd a Hattyú (Romulus) utcai, szerényebb, olcsóbb lakásban. Miként járt Markovits Rodion, aki a szomszéd házban lakó, jómódú Munkéknak világirodalom-előadásokat tartott, jobbra vasárnapi ebédért, az azokkal járó „valódi babkavért”, prima szivarért. A Hattyú utcai lakástól egy ugrásnyira, a Holló utcában lakott barátom, Kurtág György, iskolatársam a Piariban (ahol Anavi Ádám is tanított 1938–40-ben).⁴⁰

Joggal feltételezhető, hogy a fiatal Kurtág György irodalomszemlélete, József Attila-képe Temesvár pezsgő kulturális közegében alapvető benyomásokkal gazdagodott, s hogy ebben Markovits Rodion figurája meghatározó lehetett. Alkotóművészi pályára készülve József Attila „szabályos költői” sorsa magától értődő lehetőségek tűnhetett számára. Felvethető még, hogy vajon olvasta-e Kurtág Markovits Rodion főművét, az 1928-ban megjelent *Szibériai garnizont*, és ha igen, hatott-e alkotói szemléletére a regény egészen különleges szerkezete, elbeszélésmódja.

A karnevál utolsó tánca

Az elmúlt bő négy évtizedben a *József Attila – Töredékekre* egy húsztételes dalsorozatként tekintettünk. E sorok írójában már korábban felmerült, hogy a ciklus – szerepjáték-jellegéből adódóan – Schumann *Karneváljának* a rokona, illetve a zongoraciklus valamiféleképpen modellként is szolgálhatott Kurtág számára. Hogy Schumann zenéje milyen nagy hatást gyakorolt Kurtágra, közsímet. Batta András már 1976-ban felvetette, hogy a zenetörténeti múlt Kurtág számára eleven valóság, „amelyre építeni lehet, s amelyet felidézve a szókinsz gazdagodhat, a mondanivaló kristályosodhat. Nem áll messze ez a felfogás Robert Schumann esztétikájától, s nem nehéz Schumann és Kurtág alapállását párhuzamba állítani, nemcsak a

38 [Szerző nélkül]: „A szabadság magyar költői”, *Szabad Szó* (Temesvár) 3/122. (1946. június 3.), 2.

39 Flaneur (?) [Bechnitz Sándor]: „A szabadság magyar költői emlékének áldozott a Bánsági Magyar Írók Szervezete lelkes irodalmi műsor keretében”, *Szabad Szó* (Temesvár) 3/124. (1946. június 6.), 3.

40 Bodor Pál (Diurnus): „Anavi Ádám 100”, *Irodalmi Jelen* 8[9.]/88., (2009. február), 3. <https://www.irodalmijelen.hu/sites/default/files/archivum/88-ij-2009-02-februar.pdf> (utolsó megtekintés: 2026. február 19.).

zenei nyelv kérdéseivel kapcsolatban, hanem abban is, hogy egyikük sem forradalmi újító. Schumann nem Liszt Ferenc, Kurtág nem John Cage.”⁴¹

Földes Imre a *Játékok*ról írva szintén Schumannra asszociált, a zenei portrék között számára kiemelkedő szépségű Kurtág Márta-portréja: „[m]int Schumann *Carnaval*-jában a *Chiarinát*, ezt is – azt is a zongorista-hitvesnek szánta szerzője. A kemény fortissimo C–G kvintek között megjelenő dolce karakterű piano felületek, a hangok tiszta kvintekből szőtt lánc, a két puha dallamív magáért beszél. És hogy a portrét még jelkép is erősítse, Kurtág az utolsó dallamív hangjaival arra a motívumra rímel, amelyet Bartók, egyik levelében a szeretett nő, Geyer Stefi Leitmotívjának (vezérmotívumának) nevez.”⁴²

Clara és Robert Schumann jutott eszébe Csalog Gábornak is, amikor a 90 éves Kurtág Mártát így köszöntötte:

„Úgy gondolom, te igen ösztönző hatással leszel rám, és már az is serkenteni fog, hogy többször hallhatom általad szerzeményeimet... az utókor tekintsen minket teljesen egy szív, egy léleknek, és sohase tudja meg, mi származott Tőled vagy tőlem...”

Nem Kurtág György szavai ezek Kurtág Mártához, hanem Robert Schumanné Clara Schumannhoz, későbbi feleségéhez. De tökéletesen illenek e sorok ünnepeltünk nem nélkülözhető szerepére férje életművének létrehozása körül.

Amikor Kurtág György műveit halljuk, sohasem tudhatjuk, mely téma mely pillanatának mely szerzői eszköze, részlete, vagy épp a motívumok mely rendje, a dramaturgia mely aspektusa, ahol olykor egészen kézzelfogható volt Kurtág Márta szerepe. És korántsem csupán abban a szimbolikus értelemben, ahogyan azt Schumann érthette daláról az előbbi idézetben. Gyuri bácsi vagy Márta néni számtalanszor mesélte nekem, ahogyan ez vagy az a mű végül más irányba fordult a kezdetekhez képest az alkotótárs jelenléte, segítsége vagy éppen kritikus beavatkozása nyomán.⁴³

Kurtág György századik születésnapjára időzítve hasonló kiadásban jelent meg a *K. M. hangjegy könyvetskéje*, benne egy József Attila-töredék (*Drága barátaim...*) megzenésítésével, melyet Kurtág a ciklus záródarabjának szánt. E tétellel a sorozat ugyanúgy 21 részből állna, mint Schumann *Karneválja*.⁴⁴ A hasonló kiadványhoz az Előszót Kurtág György írta, amiből mások mellett az is kiderül, hogy a kompozíció dramaturgiájának kialakításában – Csalog Gábort idézve – „egészen kézzelfogható volt Kurtág Márta szerepe”.

(A *Drága barátaim...* kezdetű dalt) 1981-ben a *József Attila-töredékek*⁴⁵ részeként írtam, de Márta határozott kérésére kihagytam a ciklusból. A dal vázlatai és tisztázata, a hozzátett „Végrendelet” feliratú címlappal együtt 1981-es döntésem alapján Márta tulajdona lett, de csak később, koncertező éveink lezárulta után került a füzetbe, mert ő ezt tartotta a megőrzés legjobb helyének. Ezt a dalt, mely József Attila egyik utolsó versére készült, még azelőtt kivettem a sorozatból, mielőtt a ciklus sorrendjét véglegesítettem, ezért ma sem tekintem a *József Attila-töredékek* részének. Annak idején Mártára bíztam a dal sorsát, most viszont már nem neki, hanem nekem kellett róla döntenem. Mivel a „könyvetske”

41 Batta András: „Jegyzetek Kurtág Györgyről”, *Kritika*, 76/12. (1976. december), 5.

42 Földes Imre: „Kurtág György: Játékok”, *Parlando* 24/12. (1982. december), 1–25., ide: 20.

43 Csalog Gábor: „Tünetény – Kurtág Márta születésnapjára”, *Muzsika*, 60/8. (2017. október), 2–3. ide: 2.

44 Kurtág: *K. M. hangjegy könyvetskéje*.

45 Az előszóban Kurtág György ebben a formában írja a mű címét.

részeként most nyilvánosságra kerül, ez év májusában úgy éreztem, fel kell tárnom a dal történetét. Emiatt kiegészítettem az 1981-es címoldalt egy olyan magyarázattal, amelynek első mondatában döntésem egykori okát, Márta érvelését idéztem fel. A második mondat viszont már a jelenre vonatkozik: „Márta döntse el később, hogy ezt a szöveget publikáljuk-e leválasztva a József Attila-töredékekről, ahová eredetileg szántam, vagy érvényesnek tartja-e azt a véleményét, hogy ez József Attilának egy olyan meztelenül személyes vallomása, hogy nem tartozik a nyilvánosságra. Annak idején kihagytam, de most sem vagyok biztos abban, hogy valami nyoma ne maradjon-e?” – Századik születésnapom felé közeledve úgy sejtem, talán nem is az én feladatom megítélni, hogy helyesen döntök-e, amikor itt mégis megengedem a dal közlését.⁴⁶

Az Előszó szövege pasztikusán érzékelteti, hogy Kurtág még negyvenöt évvel a darab megírása után is hezitál, hogy a „Drága barátaim...” része-e a ciklusnak. „1981-ben a *József Attila-töredékek* részeként írtam”; „ma sem tekintem a *József Attila-töredékek* részének”; „annak idején kihagytam, de most sem vagyok biztos abban, hogy valami nyoma ne maradjon-e”. Ugyanakkor Kurtág Márta érvelése, hogy a vers „olyan meztelenül személyes vallomás, hogy nem tartozik a nyilvánosságra”, kiegészítésre szorul, hiszen a megzenésített szövegek majd’ mindegyikéről elmondható ugyanez. Ráadásul a hátrahagyott töredékek már igen korán a József Attila-szövegösszkiadások részévé váltak, így a *Drága barátaim...* kezdetű is, tehát a nyilvánosság nem a dal révén értesült volna róla.⁴⁷ Inkább a szöveg tartalma lehetett Kurtág Márta számára kérdéses, hiszen a szöveg egy halálra készülő ember búcsúlevele (mely a „könyvetské”-ben *Végrendeletté* lett...), a ciklusban pedig egy sajátos Dávid-szövetségi tánccá (haláltánccá egy népi sirató hangján) válhatott volna. A *K. M. hangjegy könyvetskéje* függelékében a tisztázati oldalon kívül (1981. szeptember 14–26.) tíz vázlat (változat) található, jelezve, hogy a szöveg mennyire intenzíven foglalkoztatta Kurtág Györgyöt. Maga az öngyilkosság kérdése az ugyanekkor megkezdett kórusciklusban, *A csüggedés és keserűség dalaiban* is megjelenik, a komponálás „1980-ban kezdődött, és nagy megsekkantásokkal tizennégy éven át, 1994-ig tartott” – írta Papp Márta.⁴⁸ Kurtág „hat nagy orosz költő – Mihail Lermontov, Alekszandr Blok, Szergej Jeszenyin, Oszip Mandelstam, Anna Ahmatova és Marina Cvetajeva – egy-egy nagy versét választotta” ki megzenésítésre, a hat tragikus sorsú költő közül Mandelstam „öngyilkosságot kísérelt meg”, Jeszenyin „vad mulatozásba, alkoholizmusba menekült, és fiatalon öngyilkos lett”, Cvetajeva kízóan hosszú, tizenhét éves emigráció után „1939-ben települt vissza a Szovjetunióba, ahol lányát meghurcolták, kötetét nem adták ki, és őt magát a háború kitörésekor egy kis tatár városba, Jelabugába evakuálták, itt vetett véget életének”.⁴⁹ A 2026-ban bemutatott Kurtág-operában, a *Die Stechardin*-ban megidézett tudós férfiú, Georg Christoph Lichtenberg

46 Kurtág: *K. M. hangjegy könyvetskéje*, III.

47 A Bálint György által sajtó alá rendezett 1947-es kötetben a „Drága barátaim...” kezdetű szöveghez az alábbi megjegyzés tartozik: „József Attila közvetlenül halála előtt kezdte ezt a befejezetlenül maradt verses levelet”. Ld. *József Attila összes versei és műfordításai*. Budapest: Cserépfalvi, 1947, 474.

48 Papp Márta: „Kurtág György ’orosz kórusai’”, *Holmi* 18/6. (2006. június), 732–741. ide: 732.

49 Uott, 733.

egy korai aforizmájában egy emlékérről írt: „Már iskolás éveimben sok olyan gondolatom volt az öngyilkosságról, amelyek homlokegyenest ellenkeztek a világ által közönségesen elfogadottakkal, s emlékszem, hogy egyszer egy vitában latin nyelven igyekeztem az öngyilkosság pártját fogni.”⁵⁰

„Némaság a hang helyett. / De a csend mi helyett?” – így parafrázeálja Kurtág Tandori Dezső *Koanját* a *Nyolc kórus Tandori Dezső verseire* (1981–1982, rev. 1984) nyitótételében.⁵¹ A csend riasztó – írta a 17 éves József Attila 1922 elején, „Álarca mélyén bús Halál rohan”, ellenállni neki nehéz, az ember inkább fejét lehajtva megadja magát.⁵²

50 „Ich habe schon auf Schulen Gedanken vom Selbstmord gehegt, die den gemein angenommenen in der Welt schnurstracks entgegen liefen, und erinnere mich, dass ich einmal lateinisch für den Selbstmord disputierte und ihn zu verteidigen suchte.“ *Georg Christoph Lichtenbergs Aphorismen*. Erstes Heft: 1764–1771. Hrsg. Albert Leitzmann. [Berlin, 1902] 34.

51 Tandori Dezső 3. *Koanjának* szövege:

Némaság a hang helyett.

De a némaság mi helyett?

(Tandori Dezső: *Töredék Hamletnek*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1968 [oldalszám].)

52 *Csend*

Riasztó, mint a fölmarajló tenger

És mint a végtelen hó épp olyan.

Álarca mélyén bús Halál rohan –

Jaj, üstökömbé kap s én gyáva Ember

Remegve ejtem lelkemet elébe.

A szívem hallgatom – kopog-e még?

És megunom ez egyhangú zenét,

Pedig de jó, ha ver és nincsen vége.

Úgy érzem, mintha ingoványon járnék

És jaj süpped alattam a talaj,

De bennem még ellentállás szaval,

De fületem betömté. – Ó, mi vár még

Reám, ki immár néma, hangtalan.

– Fejem lehajtva megadom magam.

IRODALOMJEGYZÉK

- Balázs István: „Egy zeneszerző képmása – ahogyan egy énekesnő látja. Beszélgetés Kurtág Györgyről Csengery Adrienne-nel”, *Mozgó Világ* 12/2. (1986. február), 119–125.
- Batta András: „Jegyzetek Kurtág Györgyről”, *Kritika*, 76/12. (1976. december), 5.
- Bodor Pál (Diurnus): „Anavi Ádám 100”, *Irodalmi Jelen* 8[9]/88., (2009. február), 3.
- Breuer János: „Kadosa Pál szerzői estje”, *Muzsika* 9/8. (1966. augusztus), 27.
- Breuer János: „Zenei krónika”, *Népszabadság* 38/77., (1980. április 1.), 7.
- Csalog Gábor: „Tünemény – Kurtág Márta születésnapjára”, *Muzsika*, 60/8. (2017. október), 2–3.
- Farkas Zoltán: „A töredék mint egész. József Attila és a magyar zene Bartók Bélától Kurtág Györgyig”, *Literatúra*, XXXI. 2005/4., 425–446.
- Földes Imre: „Kurtág György: Játékok”, *Parlando* 24/12. (1982. december), 1–25.
- g. i. [Gábor István]: „Egy ’mai magyar’ a mozdony kerekei alatt”, *Brassói Lapok* 43/267. (1937. december 6.), 2.
- Hankiss Elemér: „József Attila komplex képei. (Mérhető-e a vers hatásának intenzitása?). Kísérletek az irodalmi hatás intenzitásának mérésére”, *Kritika* 4/10., (1966. október), 11–22.
- Hankiss Elemér: *A népdaltól az abszurd drámáig*. Budapest: Magvető, 1969.
- Kovács Sándor: „Korunk zenéje ’82”, *Muzsika* 26/1. (1983. január), 19–26.
- Kovács János: „József Attila nyomában. Temesvári adalékok”, *Élet és Irodalom* 30/18., (1986. május 2.), 6.
- Kovács János: „A legendák kapujában – A romániai magyar sajtó József Attila haláláról”, *Igaz Szó* (Marosvásárhely) 35/10. (1987. október), 337–351.
- Kroó György: „Egyetlen énekhangra”, *Élet és Irodalom* XXVI/49., (1982. december 3.), 13.
- Markovits Rodion: „A szabályos költő”, *Temesvári Hírlap* 35/287., (1937. december 19.), 13.
- Molnár Tibor: „Beszélgetés a magyar Panait Istratival. József Attila három pohár sör mellett egy különös életéről, különös lélekről beszél. A perifériák költője a nagyváros szikrázó fényei között”, *Brassói Lapok* 42/153., (1936. július. 5.), 4.
- Molnár Tibor: „Hogyan élt és hogyan halt meg az Ady Endre óta legnagyobb magyar költő: József Attila”, *Brassói Lapok* 43/266., (1937. december 12.), 15.
- Nonnenmann, Rainer: „Musicus Poeticus. György Kurtags Liederzyklus auf Gedichte von Anna Achmatova”, *Neue Zeitschrift für Musik* 172/2. (March 2011), 30–35.
- Papp Márta: „Kurtág György ’orosz kórusai””, *Holmi* 18/6. (2006. június), 732–741.
- Raics István: „Korunk zenéje”, *Népszava* 110/260., (1982. november 5.), 6.
- Sz. Farkas Márta: „Budapest hangversenytermeiben”, *Magyar Nemzet* 38/236., (1982. október 31.), 8.
- Szokolay Sándor: „Két Petőfi-kórus”, *KÓTA* 1979/1, 4–6.
- Vezér Erzsébet: „Gyermekké tettél. Londoni beszélgetés József Attila analitikus orvosával”, *Élet és Irodalom* 15/29. (1971. július 17.), 7.
- Wilheim András: „Mindennapi”, *Holmi* 18/6. (2006. június), 726–231.

ABSTRACT

SZABOLCS MOLNÁR

“DEEP WITHIN HIS MASK, A SAD DEATH GLIDES BY”

György Kurtág and a Role-Playing Game in the Style of Attila József

In Attila József's early sonnet *Silence* (1922), there is an emergence of poetic images and existential questions that foreshadow the poet's subsequent works and may also be familiar from several compositions by György Kurtág. The presence of death, which can be seen to dominate every moment, as well as the concepts of cowardice and uncertainty, which are fundamental experiences of existence, and the notions of self-destruction, frequently appear in Kurtág's compositions. The notion of a spiritual kinship between the poet and the composer is particularly salient in the *József Attila – Fragments* (1982), composed for soprano. Beyond the question of whether the cycle can be interpreted as a role-playing exercise, this study also attempts to outline the cultural-historical context of the composition as well as the reception history of Attila József's oeuvre, with particular attention to the period of Kurtág's youthful awakening and the reception of the poet in Southern Transylvania during the 1930s and 1940s.

Szabolcs Molnár (1969) graduated in musicology in 1998 from the Liszt Ferenc Academy of Music in Budapest. As a music critic, he is primarily interested in the music of the 20th-21st centuries. He currently teaches music history at the Academy of Music in Budapest and at the Eszterházy Károly Catholic University (Eger). He has contributed to several films as a composer and music editor. His PhD research focuses on the relationship between musical literacy and language, and the subject of his doctoral thesis is „Language and musical culture in Hungary in the 1830s” (2024).